ISSN 2413-5593
2015. № 28 (УДК 81)
ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]
http://philology.knu.ua/node/318

УДК 81'255.4=111=161.2 «1920/1930»

РАДЯНІЗАЦІЯ В УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ПЕРЕКЛАДАХ ПЕРІОДУ 1920-30-Х РОКІВ
(на матеріалі скороченого перекладу-переказу Олекси Діхтяра роману Гарріет Бічер-Стоу "Томова хата")

Н. В. Васильєва
nvasylyeva@gmail.com
пошукувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Міністерство освіти і науки України)
01601, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка,14

Розглядається радянізація скороченого перекладу-переказу Олекси Діхтяра роману Гаррієт Бічер-Стоу «Томова хата». Переклад було радянізовано шляхом введення тогочасних радянізмів та радянських ідеологем. До тексту перекладу радянізми потрапили задля заміни релігійного дискурсу, ще присутнього у виданні 1918-го року. Тогочасні радянські ідеологеми зустрічаються також і в інших проаналізованих перекладах періоду 1920-30-х років, тому вважаємо введення до цільового тексту тогочасних радянських ідеологем спільною рисою проаналізованих перекладів періоду 1920-30-х років, що підтверджує одне з положень теорії полісистеми Ітамара Евен-Зогара про те, що переклади виконані в один і той самий проміжок часу мають спільні особливості. Також до цільового тексту перекладу було додано канцеляризми, тогочасні мовленнєві кліше та штампи, які потрапили до тексту перекладу внаслідок того, що в Україні на той час було проваджено політику українізації, яка часто перетворювалась на один із засобів радянізації. Мовленнєві штампи та канцеляризми зустрічаються також і в деяких творах оригінальної літератури, що підтверджує одне з положень теорії полісистеми Ітамара Евен-Зогара про те, що література перекладна перебуває в певних зв'язках з літературою оригінальною. Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні перекладів періоду 1920-30-х років, а саме: дослідженні інших скорочених перекладів-переказів періоду 1920-30-х років; дослідженні спільних особливостей різних перекладів (скорочених перекладів-переробок зокрема) періоду 1920-30-х років; дослідженні спільних особливостей оригінальної та перекладної літератури періоду 1920-30-х років, як підтвердження деяких положень теорії полісистеми Ітамара Евен-Зогара.

Ключові слова: період 1920-30-х років, теорія полісистеми Ітамара Евен-Зохара, вітчизняна література, перекладна література, типова риса усього корпусу перекладів, канцеляризми, українізація, радянізація.

© *Васильєва Н. В. [Васильева Н. В.]* nvasylyeva@gmail.com

Радянізація в українських художніх перекладах періоду 1920-30-х років (на матеріалі скороченого перекладу-переказу Олекси Діхтяра роману Гарріет Бічер-Стоу "Томова хата") (Українською)
[Советизация в украинских художественных переводах периода 1920-30-х годов (на материале сокращённого вольного перевода Олексы Дихтяра романа Гарриет Бичер-Стоу "Хижина дяди Тома") (На укр. яз.)**]**
(Проблеми перекладознавства [Проблемы переводоведения])

ISSN 2413-5593
2015. № 28
Social Sciences. *Arts and Humanities*
PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINHVISTYKY]
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
http://philology.knu.ua/node/318

СОВЕТИЗАЦИЯ В УКРАИНСКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПЕРЕВОДАХ ПЕРИОДА 1920-30-Х ГОДОВ
(на материале сокращённого вольного перевода Олексы Дихтяра романа Гарриет Бичер-Стоу "Хижина дяди Тома")

Н. В. Васильева
nvasylyeva@gmail.com
соискатель кафедры теории и практики перевода с английского языка Інститута филологии
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
(Министерство образования и науки України)
01601, г. Київ, бульвар Тараса Шевченко, 14

Рассматриваются случаи советизации в сокращённом переводе-пересказе Олексы Дихтяра романа Гарриет Бичер-Стоу «Хижина дяди Тома». Было установлено, что в некоторых случаях советские идеологемы и советизмы были введены для замены религиозного дискурса, который в издании перевода 1918-го года ещё присутствовал.

Привнесение в текст перевода советских идеологем встечается также и в других проанализированных украинских переводах периода 1920-30-х годов, что даёт нам право считать введение в текст перевода советских идеологем общей особенностью проанализированных переводов, что подтверждает одно из положений теории полиситемы Итамара Эвен-Зохара про то, переводы сделанные в один и тот же самый период времени могут иметь общие закономерности. Также в текст перевода были добавлены канцеляризмы, речевые клише и штампы. Их введение в перевод можно объяснить тем, что в Украине во время издания перевода проводилась политика украинизации, которая часто служила одним из средств советизации. Канцеляризмы, речевые клише и штампы встречаются также и в некоторых произведениях украинской оригинальной литературы периода 1920-30-х годов, что может быть подтверждением одного из положений теории литературной полисистемы Итамара Эвен-Зохара про то, что между литературой переводной и национальной существует взаимосвязь. Перспективы исследования состоят в дальнейшем изучении украинских художественных переводов периода 1920-30-х годов: в исследовании общих закономерностей переводов (сокращённых и вольных в частности) периода 1920-30-х годов, в исследовании общих особенностей украинской оригинальной и переводной литератур периода 1920-30-х годов для подтверждения некоторых положений теории литературной полиситемы Итамара Эвен-Зохара.

Ключевые слова: период 1920-30-х годов, теория полисистемы Итамара Эвен-Зохара, переводная литература, отечественная литература, общая особенность всего корпуса переводов, канцеляризмы, украинизация, советизация.

(Translation problems)
Sovietization in the 1920-30's ukrainian literary translations(based on the abridged and free translation by Oleksa Dikhtiar of Harriet Beecher-Stowe's novel "Uncle Tom's Cabin") (in Ukrainian)
[Radjanizacija v ukrai'ns''kyh hudozhnih perekladah periodu 1920-30-h rokiv (na materiali skorochenogo perekladu-perekazu Oleksy Dihtjara romanu Garriet Bicher-Stou "Tomova hata")]
© Vasylyeva N. V. [Vasyl'jeva N. V.] nvasylyeva@gmail.com

ISSN 2413-5593
2015. № 28 (УДК 81)
ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]
http://philology.knu.ua/node/318

SOVIETIZATION IN THE 1920-30's UKRAINIAN LITERARY TRANSLATIONS (based on the abridged and free translation by Oleksa Dikhtiar of Harriet Beecher-Stowe's novel "Uncle Tom's Cabin")

N. V. Vasylyeva
nvasylyeva@gmail.com
applicant of Theory and Practice of English Translation department,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Ministry of Education and Science of Ukraine)
14 Taras Shevchenko Blvd., Kyiv, Ukraine, 01601

The article deals with the sovietization of the abridged and free Ukrainian translation by Oleksa Dikhtyar of Harriet Beecher-Stowe's novel "Uncle Tom's Cabin". The sovietisms and soviet ideologems were introduced into the translation to compensate for the omission of the religious discourse, which was still present in the 1918 edition of the translation. The then soviet ideologems were also introduced into some other translations of the 1920-30's. That gives us the ground to consider the introduction of the sovietisms to be one of the common traits of the analyzed 1920-30's Ukrainian translations. That confirms one of the ideas of the polysystem theory by Itamar Even Zohar, namely that translations made in the same time period may have common peculiarities. Also some official speech patterns and bureaucratic language clichés were added to the translation as a result of the Ukrainization policy often used as one of the means of the sovietization strategy. Official speech patterns and clichés can also be found in some works of the then Ukrainian national literature. That confirms one of the ideas of the polysystem theory by Itamar Even Zohar that there are some connections between the original and translated literatures. Prospects for research are to continue the study of the 1920-30's Ukrainian translations: the study of other free and abridged Ukrainian translations of the 1920-30's, the study of common peculiarities of Ukrainian translations of the 1920-30's, the study of common traits and similarities between the national and translated literature as the confirmation of some principles of the polysystem theory by Itamar Even-Zohar.

Key words: the 1920-30's, literary polysystem theory by Itamar Even-Zohar, translated literature, national literature, typical trait of the whole body of translations, bureaucratic language clichés, ukrainization, sovietization.

© *Васильєва Н. В. [Васильева Н. В.]* nvasylyeva@gmail.com

Радянізація в українських художніх перекладах періоду 1920-30-х років (на матеріалі скороченого перекладу-переказу Олекси Діхтяра роману Гарріет Бічер-Стоу "Томова хата") (Українською)
[Советизация в украинских художественных переводах периода 1920-30-х годов (на материале сокращённого вольного перевода Олексы Дихтяра романа Гарриет Бичер-Стоу "Хижина дяди Тома") (На укр. яз.)**]**
(Проблеми перекладознавства [Проблемы переводоведения])

ISSN 2413-5593
2015. № 28
Social Sciences. *Arts and Humanities*
PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINHVISTYKY]
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
http://philology.knu.ua/node/318

Вступ

Тема перекладацького розквіту періоду 1920-30-х років та питання впливу ідеологічної ситуації в країні на переклад наразі знаходяться в стані активного розроблення перекладознавцями.

Огляд найновіших праць: Присвятила періодові 1920-30-х років свою працю «Український художній переклад та перекладачі періоду 1920-30-х років» Лада Володимирівна Коломієць. Перекладацькому доробку Валер'яна Підмогильного – одного з найталановитіших та найпродуктивніших перекладачів цього періоду – присвятила дисертаційне дослідження А.І.Седлерова. Розглядає в своїх статтях перекладацьку спадщину Василя Мисика Львівська дослідниця Н.М.Гриців. Також займалися цією темою М.Л.Іваницька, Т.В.Шмігер, А.Є.Здражко, А.Б.Павлюк, Б.В.Мовчан, О.В.Ребрій. Питання ідеології та цензури в перекладі розглядали в своїх працях такі перекладознавці, як О.І.Чередниченко, В.І.Радчук, Н.М.Рудницька, І.П.Забула.

Актуальність дослідження: в той час, як теми передання в перекладі радянізмів торкалися такі перекладознавці, як А.В. Гарачук, Л.В.Грек, О.М. Рот, А.Є. Ангерчик, С.Влахов, С.Флорин, зворотня проблема,тобто проблема привнесення радянізмів до цільового тексту все ще лишається недослідженою. Отже, актуальність дослідження зумовлюється необхідністю подальшого, глибшого дослідження цієї теми.

Наукова новизна дослідження: полягає в тому, що вперше було проаналізовано введення радянізмів, канцеляризмів, тогочасних офіційних мовленнєвих кліше та штампів до перекладів роману Гарріет Бічер-Стоу «Томова хата» періоду 1920-30-х років. Також було виявлено спільні особливості низки проаналізованих перекладів періоду 1920-30-х років, та спільні особливості перекладної та оригінальної літератур періоду 1920-30-х років, що підтверджує деякі положення теорії полісистеми Ітамара Евен-Зогара.

Методи дослідження: методологічний апарат, що його було обрано для проведення дослідження, складається з синхронного порівняння декількох перекладів першотвору, залучення додаткового матеріалу у вигляді співвідносних оригінальних літературних творів цільовою мовою для перевірки гіпотези. Також було використано метод узагальнення задля визначення спільних особливостей проаналізованих перекладів періоду 1920-30-х років, та спільних особливостей проаналізованих творів перекладної та оригінальної літератури періоду 1920-х

(Translation problems)
Sovietization in the 1920-30's ukrainian literary translations(based on the abridged and free translation by Oleksa Dikhtiar of Harriet Beecher-Stowe's novel "Uncle Tom's Cabin") (in Ukrainian)
[Radjanizacija v ukrai'ns''kyh hudozhnih perekladah periodu 1920-30-h rokiv (na materiali skorochenogo perekladu-perekazu Oleksy Dihtjara romanu Garriet Bicher-Stou "Tomova hata")]
© *Vasylyeva N. V. [Vasyl'jeva N. V.]* *nvasylyeva@gmail.com*

ISSN 2413-5593
2015. № 28 (УДК 81)
ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]
http://philology.knu.ua/node/318

років, що підтверджує деякі положення теорії полісистеми Ітамара Евен-Зогара.

Матеріал дослідження становили скорочений переклад-переказ для дітей молодшого віку Олекси Діхтяра роману Гарріет Бічер-Стоу «Томова хата» (1918 [9], 1928 [10] та 1930-го років видання [11] за покажчиком А.Є.Здражко [5]); переробка для дітей цього ж роману Володимира Буряченка 1930-го року видання [12] та англійський оригінал роману.

Об'єкт дослідження: випадки привнесення канцеляризмів, кліше, радянізмів та тогочасних радянських слоганів до перекладів «Томової хати» Олекси Діхтяра та Володимира Буряченка; випадки вживання канцеляризмів в творах вітчизняної літератури, а саме в романі Валер'яна Підмогильного «Невеличка драма».

Предмет дослідження: вплив тогочасних політичних та ідеологічних обставин в країні на введення до перекладів тогочасних комуністичних слоганів та канцеляризмів; спільні особливості творів перекладної літератури періоду 1920-30-х років; спільні особливості творів перекладної та вітчизняної літератур як підтвердження деяких положень теорії полісистеми.

Мета дослідження: показати та пояснити з точки зору теорії полісистеми введення до перекладів періоду 1920-30-х років канцеляризмів, тогочасних радянських ідеологем та слоганів, зумовлених тогочасними політичними, ідеологічними та історичними обставинами в країні.

Завдання дослідження:

- виявити випадки вживання канцеляризмів, ідеологем та слоганів в перекладній літературі з огляду на тогочасну політичну та ідеологічну ситуацію в країні мови перекладу;
- пояснити окремі спільні особливості проаналізованих перекладів періоду 1920-30-х років з точки зору теорії полісистеми;
- простежити спільні тенденції до «радянізації» у проаналізованих перекладах та творах оригінальної української літератури 1920-30-х років з точки зору теорії полісистеми.

Основний зміст

Кожен політичний режим потребує літературних творів на підтримку своєї панівної ідеології. На думку Ітамара Евен-Зогара *«… самі принципи вибору творів до перекладу визначаються ситуацією, яка панує у (вітчизняній) полісистемі: тексти обираються відповідно до їхньої сумісності з новими підходами і*

© *Васильєва Н. В. [Васильева Н. В.]* nvasylyeva@gmail.com
Радянізація в українських художніх перекладах періоду 1920-30-х років (на матеріалі скороченого перекладу-переказу Олекси Діхтяра роману Гарріет Бічер-Стоу "Томова хата") (Українською)
[Советизация в украинских художественных переводах периода 1920-30-х годов (на материале сокращённого вольного перевода Олексы Дихтяра романа Гарриет Бичер-Стоу "Хижина дяди Тома") (На укр. яз.)**]**
(Проблеми перекладознавства [Проблемы переводоведения])

вірогідної новаторської ролі, котру вони можуть взяти на себе в цільовій літературі» [4, с. 32]. Схожу думку висловлює також Олександр Іванович Чередниченко: *«З часів Франка добре відомою є істина, що вже сам добір творів для перекладу має велике культурне та ідеологічне значення»* [7:151] (підкреслення наше –Н.В.) читаємо в його розвідці «Дві тенденції в українському художньому перекладі».

Отже, з точки зору підтримки вимог тогочасної радянської ідеології роман Гарріет Бічер-Стоу «Томова хатина» являє собою дуже зручний матеріал як для підтримки основних постулатів тогочасного радянського режиму, так і для обвинувачення режимів ворожих на той час СРСР капіталістичних країн. Щоправда, як для підтримки радянського режиму, так і для обвинувачення чужоземних капіталістичних режимів, інколи перекладачам доводилось вносити певні зміни до тексту роману в перекладі.

Загальновідомо, що на переклад неабияким чином впливає історична та політична ситуація, що має місце в країні на час перекладу твору. Історичними обставинами, що значною мірою вплинули на переклад «Томової хати» Олекси Діхтяра (1928 та 1930 років видання) були боротьба з релігією та українізація: у зв'язку з боротьбою з релігією з перекладу було вилучено теологічний дискурс, а через українізацію – до тексту перекладу було введено тогочасні мовленнєві штампи, кліше тощо. Слід зазначити, що, на думку деяких дослідників, українізація в Україні була одним із засобів радянізації. Як зауважила в приватній розмові Лада Володимирівна Коломієць, шляхом українізації державно-бюрократичного апарату в свідомість населення запроваджувались тогочасні радянські кліше та штампи. Подібну точку зору висловлює також і Юрій Шевельов в праці «Принципи й етапи большевицької політики щодо слов'янських мов у СССР». Характеризуючи *«постанову, що формально становить собою початок українізації»* [8, с.10-11] він пише: *«Із постанови виразно видно суть большевицької українізації: говориться не про український апарат, а про пристосування неукраїнського (окупантського) апарату до місцевої людності, щоб таким способом на цю людність впливати»* [8, с.11].

Крім того, якщо взяти до уваги, що дитяча література (зокрема перекладна) завжди була потужним засобом формування, починаючи з дитячого віку, потрібного урядові світогляду у громадян, то стає зовсім не дивно, що в дитячій перекладній літературі з'являються тогочасні радянські ідеологеми.

Маємо зауважити, що інколи тогочасні радянські ідеологеми потрапляли до

(Translation problems)
Sovietization in the 1920-30's ukrainian literary translations(based on the abridged and free translation by Oleksa Dikhtiar of Harriet Beecher-Stowe's novel "Uncle Tom's Cabin") (in Ukrainian)
[Radjanizacija v ukrai'ns''kyh hudozhnih perekladah periodu 1920-30-h rokiv (na materiali skorochenogo perekladu-perekazu Oleksy Dihtjara romanu Garriet Bicher-Stou "Tomova hata")]
© *Vasylyeva N. V. [Vasyl'jeva N. V.]* nvasylyeva@gmail.com

ISSN 2413-5593
2015. № 28 (УДК 81)
ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]
http://philology.knu.ua/node/318

тексту перекладу задля заміщення теологічного дискурсу, що ним сповнений оригінал роману та який подеколи зустрічається у виданні перекладу Олекси Діхтяра 1918 року. Авторка роману Гарріет Бічер-Стоу була ревною християнкою. Відповідно, її роман «Томова хата» можна вважати твором суто християнським, герої твору – справжні християни, твір – сповнений християнської моралі, християнських релігійних понять, реплік та побажань. Але через те, що в новоствореному СРСР взагалі та в Україні зокрема на час видання перекладів роману (1928 [10], 1930 [11] рр.) провадилася боротьба з релігією, переважну більшість теологічного дискурсу з перекладу Олекси Діхтяра було вилучено.

Слід зазначити, що у найпершому виданні цього ж самого перекладу Олекси Діхтяра 1918 року [9] теологічний дискурс ще присутній. Спосіб, у який його було «прибрано» з тексту наступних видань 1928 [10] та 1930-го [11] років заслуговує, з нашої точки зору, на окрему увагу. Деякі випущення теологічного дискурсу було компенсовано канцеляризмами, тогочасними кліше та штампами. Наприклад, у виданні 1918 року перекладу Олекси Діхтяра перед втечею Лізи в хатині дядька Тома відбуваються «молитовні збори», а у виданнях 1928 та 1930-го років бачимо вже «товариські збори»: «*The prayer-meeting at Uncle Tom's had… been protracted to a very late hour; and,… the consequence was that,… he and his worthy helpmeet were not yet asleep»* [16, с.40]. Видання 1918 року: *«Цього вечора у них були молитовні збори, і, закінчивши їх, не встигли вони ще лягти спати, як зачули стукіт у двері»* [9, с.18]. Видання 1928 року: «*Ось і цього вечора у Тома були товариські збори. Закінчивши їх, не встигла ще сім'я лягти спати, як зачувся стукіт у двері»* [10, с.24]. Можна припустити, що ці зміни були зумовлені тогочасною боротьбою з релігією та, внаслідок цього, цензурою. *«На перекладача можуть чинити вплив міркування політичного, економічного, чи особистого порядку»* [6, 225], пояснює схожі перекладацькі рішення В.Н.Комісаров у праці "Теория перевода (лингвистические аспекты)".

З цих же самих причин у виданнях перекладу 1928 та 1930 року так само починає вірити *«у краще майбутнє»* [10:64] і рабиня Кассі, мати Елізи. Вважаємо, що в даному випадку обігрується поширена радянська ідеологема *«світле майбутнє»*. Отже, коли Кассі розповідає Тому про своє життя вона каже: *«When I was a girl, I thought I was religious; I used to love God and prayer. Now I'm a lost soul,..»* [16, с.353]. У виданні перекладу 1918 року Кассі ще «поводиться» згідно з оригіналом – «молиться»: *«Раніш я вірила, молилась, а тепер я – пропаща*

© *Васильєва Н. В. [Васильева Н. В.]* nvasylyeva@gmail.com
Радянізація в українських художніх перекладах періоду 1920-30-х років (на матеріалі скороченого перекладу-переказу Олекси Діхтяра роману Гарріет Бічер-Стоу "Томова хата") (Українською)
[Советизация в украинских художественных переводах периода 1920-30-х годов (на материале сокращённого вольного перевода Олексы Дихтяра романа Гарриет Бичер-Стоу "Хижина дяди Тома") (На укр. яз.)**]**
(Проблеми перекладознавства [Проблемы переводоведения])

людина» [9, с.56]. В той час, як в перекладах 1928 та 1930-го року у зв'язку зі згаданими вище подіями в Україні (боротьба з релігією тощо), *«молилась»* було замінено на поширену радянську ідеологему *«краще майбутнє»: «Раніш я вірила в краще майбутнє, а тепер я – пропаща людина»* [10, с. 64].

Варто зауважити, що інколи через ці заміни в тексті перекладу з'являються певні незрозумілості: наприклад, стає незрозумілим, чому Кассі стала «пропащою людиною» [10, с. 64] лише через те, що вона перестала вірити в «краще майбутнє» [10, с. 64].

Випадки заміни теологічного дискурсу тогочасними комуністичними ідеологемами, (в наступному випадку варіацією тогочасного слогану «боротися за звільнення поневолених») можна побачити також і в інших перекладах «Хатини дядька Тома» періоду 1920-30-х років. До прикладу, роман в перекладі-переробці для дітей Володимира Буряченка, виданий в 1930-му році в Одесі [12], закінчується тим, що *«в ушах його (Джорджа Шельбі, сина найпершого власника Тома, примітка наша – Н.В.) звучали Томові слова: «О, яке велике щастя любити поневолену людину і до смерті боротися за звільнення рабів»* [12, с.207]. Тоді як в першотворі, останні Томові слова, що Джордж Шельбі їх запамятав – інші: *«Oh, Mas'r George, what a thing 'tis to be a Christian!"* [15:402] – *"Містере Джордже, це таке щастя – вірити»* [13, с.436] (переклад-переказ Л.Кузнецової 2012 року виданння).

Введення до перекладу тогочасних виховних слоганів та ідеологем зустрічається також і в інших перекладах періоду 1920-30-х років. Про радянізацію в скороченому перекладі-переробці Є.Збарської анімалістичної повісті Ернеста Сетон-Томпсона «Маленькі дикуни» шляхом введення до перекладу виховних слоганів та канцеляризмів пише автор в публікації [2].

Отже, факт наявності спільних особливостей, а саме – радянізації, як певного виду стратегії одомашнення за рахунок введення тогочасних ідеологем та слоганів, зумовленої певними тогочасними ідеологічними вимогами, в різних перекладах одного й того ж самого періоду може бути підтвердженням одного з положень теорії полісистеми ізраїльського вченого Ітамара Евен-Зогара про те, що переклади, виконані в один і той самий період часу набувають спільних «манер» [4, с.31] та «ліній поведінки» [4, с.31], тобто мають спільні особливості. Про інші спільні «лінії поведінки» проаналізованих перекладів періоду 1920-30-х років пише автор в пубікаціях [1] та [3].

Крім того, аналізуючи будь-який переклад, неможливо оминути увагою

© Vasylyeva N. V. [Vasyl'jeva N. V.] nvasylyeva@gmail.com

ISSN 2413-5593
2015. № 28 (УДК 81)
ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]
http://philology.knu.ua/node/318

ідіолект перекладача. Маємо зазначити, що в перекладі-переказі Олекси Діхтяра присутня значна кількість канцеляризмів, мовленнєвих кліше та штампів. Отже, виходячи з наявності в перекладі великої кількості канцеляризмів та мовленнєвих штампів, можна зробити припущення, що перекладачеві за службовими обов'язками, або ще за якимись обставинами життя, іншими ніж переклад, доводилось мати справу з текстами, в яких зустрічалось дуже багато канцеляризмів та мовленнєвих штампів.

Наявність мовленнєвих штампів та канцеляризмів в перекладі-переказі Олекси Діхтяра також можна було б пояснити тим, що на той час в країні відбувалась українізація, по установах вводилось чимало мовленнєвих штампів та кліше. Отже, люди розмовляли цими кліше на роботі, вживали офіційні кліше та штампи і в повсякденному мовленні. На думку Лади Володимирівни Коломієць, що вона висловила її у вже згадуваній нами приватній розмові, «під обгорткою» українізації суспільству нав'язувались радянські ідеологічні штампи». Схожу думку можна побачити також і в цитованій вище праці Юрія Шевельова «Принципи й етапи большевицької політики щодо слов'янських мов у СССР». Описуючи українізацію в період 1923-1929рр. він пише: «…*по суті, українізація стала ареною прихованої боротьби українських і антиукраїнських, большевицько-окупантських сил. Тим-то її наслідком було, з одного боку, поширення української мови серед міських елементів і поглиблення знання української мови й культури, а з другого боку, серед деяких прошарків людності – компромітація української мови. Таке подвійне становище викликало реакцію з обох сторін*» [8, с. 15]. Таким чином, через зазначені особливості ідіолекту перекладача Олекси Діхтяра та через українізацію як засіб радянізації, в перекладі-переказі Олекси Діхтяра роману Гарріет Бічер-Стоу «Томова хата» рабиня Кассі приходить до свого останнього й найжорстокішого власника Легрі, *«щоб виказати йому зневагу й обурення»* [10, с.66] (до тексту перекладу цей зворот потрапив шляхом компресії-переказу); Том *«виявляв з приводу цього*, (*з приводу втечі двох рабинь – примітка наша – Н.В.) хоча й непомітну, радість»* [10, с. 68] (переказ-компресія); розповідь Лізи *«про те, як вона втекла…» «до сліз зворушує» «присутніх»* [10, с. 37] (переказ-компресія); пароплав, що на ньому работорговець Галлі віз Тома, зупиняється *«біля зазначеного города»* [10, с.44] (переказ-компресія); батько Єви, *«не забороняв їй мати стосунки з невільниками»* [10, с. 48] (переказ-компресія); *«Галлі, користуючись з випадку, одержав чимало грошей за невільника Тома»* [10, с. 48] (переказ-компресія); *«Розмова між сенатором Бердом та його дружиною*

© *Васильєва Н. В. [Васильева Н. В.]* nvasylyeva@gmail.com
Радянізація в українських художніх перекладах періоду 1920-30-х років (на матеріалі скороченого перекладу-переказу Олекси Діхтяра роману Гарріет Бічер-Стоу "Томова хата") (Українською)
[Советизация в украинских художественных переводах периода 1920-30-х годов (на материале сокращённого вольного перевода Олексы Дихтяра романа Гарриет Бичер-Стоу "Хижина дяди Тома") (На укр. яз.)**]**
(Проблеми перекладознавства [Проблемы переводоведения])

[10, с. 35] *«знов торкнулася питання про видачу втікачів»* (переказ-компресія). Нову главу перекладач розпочинає за допомогою ввідного кліше «як вже згадувалось»: *«Як вже згадувалось, Тома було перепроваджено до Нового Орлеану на продаж»* [10, с. 56].

Отже, беручи до уваги той факт, що переклад-переказ призначався «для дітей молодшого віку», доречність вживання канцеляризмів в наведених попередніх та подальших прикладах можна піддати сумніву.

Також маємо зазначити, що є випадки, коли офіційні звороти та канцеляризми потрапляють до перекладу іншим шляхом, ніж переказ-компресія. Наприклад, в описі сцени прощання Лізи з родиною дядька Тома, читаємо: *«І, прийнявши щиросерді побажання, вона, заливаючись слізьми, навіки розлучилася з ними»* [10, с.25]. Тобто, після своєї схвильованої, але дещо сповненої канцеляризмами розмови Еліза «приймає щиросерді побажання» ніби на якомусь офіційному прийомі за якимось дипломатичним протоколом. Тоді як в першотворі та у виданні 1918 року Ліза приймає не «побажання», а «благословення»: *«A few last words and tears, a few simple adieus and blessings, and, clasping her wondering and affrighted child in her arms, she glided noiselessly away»* [16, с.41] – Видання перекладу Олекси Діхтяра 1918 року: *«Прийнявши благословення та щиросерді побажання, вона, заливаючись слізьми, навіки розлучилася з ними»* [9, с. 20]. Таким чином, вилучення з перекладу релігійного терміну «blessings» – «благословення» та усічення сталого словосполучення «приймати благословення» призвело до появи в перекладі офіційного кліше «приймати побажання».

Крім авторської мови, привнесення до тексту перекладу канцеляризмів та штампів можна побачити також і в мовленні героїв. Наприклад, в перекладі-переказі неосвічений работорговець Галлі обіцяє новокупленій рабині, що *«він і для неї створить найкращі обставини»* [10, с.45] **(**переказ-компресія). В наступному прикладі, коли Ліза прощається з родиною дядька Тома перед тим, як втекти від господарів, в першотворі вона каже: *«Do try, if you can, to get word to him. Tell him how I went and why I went, and tell him I'm going to try and find Canada»* [16, с.41]. – *«То ви вже постарайтесь, як зможете, сповістити його про мене. Розкажіть йому, як я втекла і чому втекла. Скажіть, що я спробую дістатися Канади»* [14, с.41] (переклад Володимира Митрофанова 2008-го року видання). В аналізованому перекладі-переказі 1928-го року Олекси Діхтяра Ліза просить дядька Тома з дружиною «вжити заходів»: *«Вживіть заходів, щоб*

© *Vasylyeva N. V. [Vasyl'jeva N. V.]* nvasylyeva@gmail.com

ISSN 2413-5593
2015. № 28 (УДК 81)
ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]
http://philology.knu.ua/node/318

повідомити мого чоловіка про мою втечу, і скажіть, що я буду силкуватися прибути до Канади. Він ще нічого не знає про мій намір: розкажіть йому, як і через що я на таке зважилась…» [10, с.25].

Підтвердження активного на той час використання мовленнєвих штампів, канцеляризмів та кліше можна побачити також і в тогочасній вітчизняній літературі. До прикладу, в романі Валер'яна Підмогильного «Невеличка драма», де їх використання відігравало іронічну роль як засіб характеризації персонажів, дружина професора Маркевича переконує свого чоловіка, що для того, щоб допомогти дочці Ірен, вони *«повинні вжити заходів»* [15, с. 653]. Інший герой цього ж роману, професор Славенко, який *«уже всі питання розв'язав…»* [15, с. 574], *«тримається поступових поглядів на покоївку»* [15, с.654].

Також про паралелі стосовно вживання канцеляризмів між текстом роману Валер'яна Підмогильного «Невеличка драма» та скороченим перекладом-переробкою Є.Збарської анімалістичної повісті Ернеста Сетон-Томпсона «Маленькі дикуни» пише автор в публікації [2]. Отже, наявність мовленнєвих штампів також і в тогочасній вітчизняній літературі могла б бути ще одним підтвердженням згадуваного вище положення теорії полісистеми Ітамара Евен-Зогара про те, що перекладна література має певні зв'язки з літературою країни мови перекладу.

Висновки

Таким чином, в результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

–переклад-переказ «Томової хати» Олекси Діхтяра було радянізовано, тобто значною мірою наближено до тогочасної радянської дійсності за рахунок введення до тексту перекладу а) тогочасних радянських ідеологем та радянізмів; б) мовленнєвих кліше, офіційних штампів та канцеляризмів;

–деякі радянізми було введено до тексту задля компенсації вилучених з першого видання перекладу релігійних термінів;

– мовленнєві штампи потрапляють до перекладу шляхом вилучення релігійних термінів або через особливості ідіолекту перекладача, що були зумовлені історичними обставинами країни мови перекладу, а саме – українізацією державно-бюрократичного апарату, що мало свій вплив на мову перекладної літератури;

– в інших випадках канцеляризми та мовленнєві кліше частіше за все

© *Васильєва Н. В. [Васильева Н. В.]* nvasylyeva@gmail.com
Радянізація в українських художніх перекладах періоду 1920-30-х років (на матеріалі скороченого перекладу-переказу Олекси Діхтяра роману Гарріет Бічер-Стоу "Томова хата") (Українською)
[Советизация в украинских художественных переводах периода 1920-30-х годов (на материале сокращённого вольного перевода Олексы Дихтяра романа Гарриет Бичер-Стоу "Хижина дяди Тома") (На укр. яз.)**]**
(Проблеми перекладознавства [Проблемы переводоведения])

потрапляють до перекладу шляхом переказу-компресії;

– мовленнєві штампи та канцеляризми в тексті перекладу зустрічаються як в мовленні героїв, так і в авторській мові;

– тогочасні слогани, ідеологеми та канцеляризми зустрічаються також і в інших перекладах «Томової хати» періоду 1920-30-х років, а також в інших проаналізованих перекладних творах періоду 1920-30-х років (повість «Маленькі дикуни» Ернеста Сетона-Томпсона в перекладі Є.Збарської), що підтверджує одне з положень теорії полісистеми Ітамара Евен-Зогара про те, що переклади виконані в один і той самий проміжок часу мають спільні особливості;

– мовленнєві штампи та канцеляризми зустрічаються також і в творах вітчизняної літератури, що може бути підтвердженням одного з положень теорії полісистеми Ітамара Евен-Зогара про взаємозв'язок між літературою вітчизняною та перекладною.

Перспективи подальших наукових розвідок

Вважаємо перспективним подальше дослідження перекладів періоду 1920-30-х років, а саме: дослідження інших скорочених перекладів-переказів періоду 1920-30-х років; дослідження динаміки вибору творів дитячої літератури до перекладу згідно тогочасних (1920-30-ті рр.) ідеологічних вимог; дослідження спільних особливостей різних перекладів (скорочених перекладів-переробок зокрема) періоду 1920-30-х років та дослідження спільних особливостей оригінальної та перекладної літератури періоду 1920-30-х років як підтвердження деяких положень теорії полісистеми Ітамара Івен-Зогара.

Література

1. *Васильєва Н.В.* Відтворення ситуацій з кінологічним компонентом в українських перекладах періоду 1920-30-х років // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Київ 2014. – Вип.25. – С. 79-98.

2. *Васильєва Н.В.* Одомашнення в українських художніх перекладах періоду 1920-30-х років // Мовні і концептуальні картини світу / – ВПЦ "Київський університет". – 2014. – Вип. 50. – С.121-130

3. *Васильєва Н.В.* Теорія полісистеми Ітамара Івен-Зогара на українському ґрунті періоду 1920-30-х років // Проблеми семантики слова, речення та тексту / вип. 33, с.38-55, Збірник наукових праць, Київ – 2014, К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. – 255с..

4. *Евен-Зогар, Ітамар* Місце перекладної літератури в літературній полісистемі, пер. Андрій Савенець, [в:] Літературознавчі та лінгвістичні студії. Загальна редакція Нелі Лисенко та Романа Мниха. – Дрогобич: Коло, с.30-38. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/translated/iez-misce-pl.pdf

(Translation problems)

Sovietization in the 1920-30's ukrainian literary translations(based on the abridged and free translation by Oleksa Dikhtiar of Harriet Beecher-Stowe's novel "Uncle Tom's Cabin") (in Ukrainian)
[Radjanizacija v ukrai'ns''kyh hudozhnih perekladah periodu 1920-30-h rokiv (na materiali skorochenogo perekladu-perekazu Oleksy Dihtjara romanu Garriet Bicher-Stou "Tomova hata")]

© *Vasylyeva N. V. [Vasyl'jeva N. V.]* nvasylyeva@gmail.com

5. *Здражко А.Є.* Українські видання перекладної дитячої літератури від 1900 до 2011рр. : [бібліографічний покажчик] / Укладач Здражко А.Є. – Херсон: ПП Вишемірський В.С., 2012. – 132с.

6. *Комиссаров В.Н.* Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1990. – 253с.

7. *Чередниченко О.І.* Дві тенденції в українському художньому перекладі // Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 248с.

8. *Шевельов Юрій*. Принципи й етапи большевицької політики щодо слов'янських мов у СССР. Валерій Марченко. Київський діалог / За загальною редакцією Лариси Івшиної. – Видання перше. Бібліотека газети «День» «Україна Incognita» ПрАТ «Українська прес-група». 2013 – 64с.

Джерельна база

9. *Бічер-Стоу Г.* Томова хатка: Видання, скорочене для дітей молодшого віку з малюнками та життєписом авторки. / Гарріет Бічер-Стоу. Переказав Олекса Діхтяр. К.: Час, 1918. – 63с. з іл.

10. *Г. Бічер-Стоу,* Томова хата, переказав Олекса Діхтяр. Державне Видавництво України, 1928, 72с.

11. *Г.Бічер-Стов.* Томова хата, Державне видавництво України, Харків-Одеса 1930, 78с. Видання, скорочене для дітей молодшого шкільного віку. переказав Олекса Діхтяр

12. Г.Бічер-Стов, Томова Хатина. Переробка для дітей. Переклав Володимир Буряченко. Видавництво «Одесполіграф» 1930, 208с.

13. *Гаррієт Бічер-Стоу,* Хатина дядька Тома. Переказ Л. Кузнєцової. К.: Країна мрій, 2012. – 464с.: іл. Серія «Всеволод Нестайко радить почитати».

14. *Бічер-Стоу, Гаррієт.* Хатина дядька Тома. З англ. пер. В.І.Митрофанов. К.: «Школа», 2008. – 352с.

15. *Підмогильний, В.П.,* Невеличка драма // Підмогильний В.П. Оповідання. Повість. Романи. К.: Наукова думка, 1991. – (Б-ка укр. літ. Рад. укр. літ.), – С.539-741.

16. *Beecher Stowe, Harriet.* Uncle Tom's Cabin. London, Glasgow and Bombay, Blackie and Son Limited, [s.a], 419p. Printed and Bound in Great Britain by Blackie and Son Limited, Glasgow.

References

1. *Vasylyeva N.V.* Vidtvorennya sytuatsiy z kinologichnym komponentom v ukrayins'kykh perekladah periodu 1920-30-kh rokiv [Rendering the situations with cynological component in the translations of the 1920-30's period]. Problemy semantiky, pragmatyky ta kognityvnoii lingvistyky [Problems of semantics, pragmatics and cognitive lingvistics] Kyiv 2014, no 25 pp79-98. (In Ukr.)

2. *Vasylyeva N.V.* Odomashnennya v ukrayinskikh khudozhnikh perekhladakh periodu 1920-30-kh rokiv [Domestication strategy in the 1920-30's Ukrainian literary translations]. Movni

© *Васильєва Н. В. [Васильева Н. В.]* nvasylyeva@gmail.com

Радянізація в українських художніх перекладах періоду 1920-30-х років (на матеріалі скороченого перекладу-переказу Олекси Діхтяра роману Гарріет Бічер-Стоу "Томова хата") (Українською)
[Советизация в украинских художественных переводах периода 1920-30-х годов (на материале сокращённого вольного перевода Олексы Дихтяра романа Гарриет Бичер-Стоу "Хижина дяди Тома") (На укр. яз.)**]**
(Проблеми перекладознавства [Проблемы переводоведения])

i kontseptual'ni kartyny svitu. [Language and conceptual pictures of the world]. Publishing Centre "The University of Kyiv", 2014. No 50, pp.121-130. (In Ukr.)

3. *Vasylyeva N.V.* Teoriya polisystemy Itamara Iven-Zohara na ukrayins'komu grunti periodu 1920-30-kh rokiv [The polisystem theory by Itamar Even-Zogar on the Ukrainian ground of the 1920-30's]. Problemy semantyky slova, rechennya ta tekstu. [Problems of the word, sentence and text semantics] Kyiv, 2014, no 33, pp. 38-55. (In. Ukr.)

4. *Even-Zohar, Itamar* Mistse perekladnoyi literatury v literaturniy polisystemi. Translated by Andriy Savenets'. [The position of translated literature within the literary polysystem]. Available at: http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/translated/iez-misce-pl.pdf (accessed 25.03.2014)

5. *Zdrazhko A. Ye.* Ukrayins'ki vydannya perekladnoyi dytiachoyi literatury vid 1900 do 2011 rr. [Ukrainian editions of translated children's literature from 1900 till 2011]. Bibliographicnyi pokazhchik [Bibliography]. Kherson, PP Vyshemirs'kyi V.S. Publ.

6. *Komissarov V.N*. Teoriya perevoda [Theory of translation]. Moscow, Vysshaya Skola Publ. 1990. 253p.

7. *Cherednychenko O.I*. Dvi Tendentsii v Ukrains'komu Khudozhniomu Perekladi [Two Tendencies in Ukrainian Literary Translation] // Pro Movu i Pereklad. [About Language and translation].- Kyiv. Lybid' Publ., 2007. 248p.

8. *Sheveliov Yuriy*. Pryntsypy I etapy bol'shevyts'koyi polityky shchodo slov'yans'kykh mov u SSSR. [Principles and stages of the bolsheviks' policy on Slavonic languages in the USSR]. *Valeriy Marchenko*. Kyivs'kyi dialog. [Kyiv dialogue] First ed. Ukrayins'ka pres-grupa Publ. 2013. 64p.

9. *Bicher-Stou H.* Tomova Khatka. transl. by Oleksa Dikhtyar. Kyiv, Chas Publ., 1918. 63p. (Engl.ed. Harriet Beecher- Stowe. Uncle Tom's Cabin.)

10. *Bicher-Stou H.* Tomova Khata. transl. by Oleksa Dikhtyar. Kyiv, Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy Publ., 1928. 72p. (Engl.ed.: Harriet Beecher Stowe, Uncle Tom's Cabin.)

11. *Bicher-Stov H.* Tomova Khata. transl. by Oleksa Dikhtyar. Kharkiv-Odesa, Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy Publ., 1930. 78p. (Engl.ed.: Harriet Beecher Stowe, Uncle Tom's Cabin).

12. *Bicher-Stov H.* Tomova Khatyna. transl. by Volodymyr Buriachenko. Odesa, Odespoligraph Publ., 1930. 208p. (Engl.ed.: Harriet Beecher Stowe, Uncle Tom's Cabin).

13. *Bicher-Stou H.* Khatyna Diad'ka Toma. transl. by L.Kuznietsova. Kyiv, Krayina mriy Publ. 2012. 464p. (Engl.ed.: Harriet Beecher Stowe. Uncle Tom's Cabin)

14. *Bicher-Stou H.* Khatyna Diad'ka Toma. transl. by Volodymyr Mytrofanov. Kyiv, Shkola Publ. 2008. – 352p. (Engl.ed. Uncle Tom's Cabin; or, Life Among the Lowly By Harriet Beecher Stowe. Ward, Lock and Co., limited. London and Melbourne)

15. *Pidmogylnyi V.P.* Nevelychka drama [A little touch of Drama – transl. by George Luckiy] Kyiv, Naukova dumka Publ., 1991. pp. 539-741.

16. *Harriet Beecher Stowe,* Uncle Tom's Cabin. London, Glasgow and Bombay. Blackie and Son Limited, [s.a], 419p. Printed and Bound in Great Britain by Blackie and Son Limited, Glasgow.

(Translation problems)

Sovietization in the 1920-30's ukrainian literary translations(based on the abridged and free translation by Oleksa Dikhtiar of Harriet Beecher-Stowe's novel "Uncle Tom's Cabin") (in Ukrainian)
[Radjanizacija v ukrai'ns''kyh hudozhnih perekladah periodu 1920-30-h rokiv (na materiali skorochenogo perekladu-perekazu Oleksy Dihtjara romanu Garriet Bicher-Stou "Tomova hata")]

© *Vasylyeva N. V. [Vasyl'jeva N. V.]* nvasylyeva@gmail.com